

Zoran Djindjić

SOCIJALIZAM I GRADJANSKO DRUŠTVO

Problem njihove veze

Bez obzira na rigoroznost sa kojom odredimo pojmove „socijalizam“ i „gradjansko društvo“ nećemo uspjeti da precizno odvojimo objektivna područja na koja se oni odnose. U empirijskoj stvarnosti je lako prepoznati preplitanje elemenata gradjanskog društva i socijalizma. Takvo stanje stvari olakšava različite evolucionističke konstrukcije, koje tu vezu sistematski obrazlažu, bilo tako što socijalizam definišu kao „ostvarenje i prevladavanje“ gradjanskog društva (tj. integrisanje njegovih osnovnih vrednosti), ili tako što, s druge strane, neprotivrečnu egzistenciju gradjanskog društva vide zagarantovanu samo afirmisanjem značajnih elemenata socijalizma. Ovakav „sintetički“ pristup nije teško obrazlagati, budući da oba fenomena – socijalizam i gradjansko društvo – i kao društvena stvarnost i kao ideologija potiču iz istog socijalno-istorijskog sklopa, pa je prema tome njihova veza prirodna i neizbežna. Naravno, ukoliko ostanemo na nivou beleženja pojedinačnih vrednosti i motiva (pri čemu nam se može učiniti da u nekom „gradjanskom“ poretku, npr. u Švedskoj, ima više „socijalizma“ nego u nekoj socijalističkoj državi).

Medjutim, u jednoj konsekventnoj raspravi nas ovakav pristup ne može zadovoljiti. Tu se ne može raditi ni o nekakvom dijalektičko-sintetičkom skupljanju svega poželjnog, i njegovog „prenošenja“ (pod okriljem figure „prevladavanja“) u „više oblike“, a ni o prostom knjigovodstvu vrednosti ili motiva koji se u različitim društvima, ponekad i paradoksalno, pojavljuju. Zadatak je da se (idealno-tipski) konstruiše jedinstveni smisaoni sklop i da se pokaže na kojoj selekciji on počiva. Da li su gradjansko društvo i socijalizam takvi sklopovi, tj. da li u njihovoj osnovi leži koherentni sistem vrednosti i orijentira koji nastaje u procesu selekcije i suspendovanja nekih drugih vrednosti? Ukoliko je to tako, u kakvom medjusobnom odnosu se nalaze ta dva sklopa? Da li njihove osnovne vrednosti stoje u odnosu medjusobnog isključivanja, da li se medjusobno podpiru (uključene u neki hijerarhiju vrednosti), ili stoje u ravnodušnom odnosu, pa ih je, u zavisnosti od slučajnih prilika, moguće afirmisati odvojeno ali i zajedno?

Od odgovora na ova pitanja zavisi to da li ćemo normalnom i neizbežnom fenomenu empirijskog mešanja elemenata gradjanskog društva i socijalizma pridavati sistematski značaj, ili ćemo ih posmatrati kao sistematski malo relevantne. Tj. da li ćemo gradjansko društvo i socijalizam posmatrati kao konkurentne *modele* organizovanja društva, kao obrasce socijalne integracije, a ne kao heterogene mešavine ideja, ideologija i institucija.

Želim da zastupam tezu o neposrednoj konkurenciji koja postoji između dva pomenuta modela. Ovu, bez sumnje trivijalnu tezu, pokušaću da učinim zanimljivom uz pomoć dve hipoteze, od kojih jedna ima sistematski a druga istorijski akcenat.

Društvo, zajednica, nacija

Nakon raspada srednjevekovne *societas civilis*, na njeno naslednje pretenduju tri obrasca socijalne integracije. Gradjansko društvo (jednostavnije, „društvo“), zajednica i nacija. Sva tri nude specifično rešenje problema koordinisanja individualnog i kolektivnog delovanja. Pošto se javljaju i u sklopu ideologija (liberalizma, radikalnog socijalizma i nacionalizma) nije jednostavno izdvojiti njihovo analitičko jezgro, ali za našu analizu je dovoljno i njihovo minimalno odredjenje. A s obzirom na njega možemo reći da model zajednice i model nacije polaze od predstave izvornog poklapanja individualne i kolektivne perspektive, tj. individualnog i kolektivnog delovanja (bilo da su individue pojedinačni ili ponovo kolektivni subjekti). U modelu „gradjansko društvo“ je kolektivna perspektiva interpretirana kao *naknadni* rezultat uskladjivanja individualnih delovanja, i to kao rezultat u koji se ta delovanja ne utapaju, nego gde je uvek sačuvana diferencija, kao garancija kompleksnosti ali i kao neprekidni izvor konflikata i kriza. Time što polazi od predstave o izvornoj nesaglasnosti, tj. nepoklapanju individualnih perspektiva, ovaj obrazac socijalne integracije priznaje izvornost pluralizma, i onda ozbiljno traći mehanizme za njegovo regulisanje.

Nasuprot tome, socijalistički model, u kome je društvo shvaćeno kao faktička ili intendirana zajednica, ne može da u ozbiljnom smislu prihvati pretpostavku o nepoklapanju individualne i kolektivne teleologije, a da ne odustane od svog odredjenja. Time je gradjansko društvo u modelu radikalnog socijalizma podjednako malo moguće kao i u modelu nacije, tj. etničke homogenosti. Da bi neko društvo izgradjivalo mehanizme za koordinisanje društvenog pluralizma, ono mora da polazi od pretpostavke o kontingentnosti delovanja. Ta pretpostavka je suprotna načelima socijalizma. Zbog toga on na fenomen povećanja društvene kompleksnosti reaguje — u skladu sa svojom suštinom — pokušajem da se ona redukuje, i da se, makar i na znatno nižem civilizacijskom nivou, uspostavi „izvorna saglasnost“, tj. podudaranje između individualne i kolektivne perspektive.

Ruralni antikapitalizam i komunistička kritika gradjanskog društva

Drugi argument u prilog tezi o neposrednoj konkurenciji integracijskog obrasca socijalizma i gradjanskog društva odnosi se na istorijski kontekst njihovog delovanja. On polazi od evidencije da su socijalistička društva uspostavljena u zemljama u kojima nije postojalo, ili je bilo slabo, gradjansko društvo. Kao i kod prve tačke, postavlja se pitanje, da li je ova konstelacija slučajna ili dozvoljava sistematske zaključke, kao i to da li zadržava svoju relevantnost i nakon uspostavljanja socijalističkog poretka. Dakle, da li je slučajna okolnost što je socijalistički model integracije bio uspešan *samo* u onim zemljama u kojima istorijski nije bio dovoljno razvijen model integracije svojstven gradjanskom društvu? Kao drugo, da li taj tip koordinisanja delovanja, kada je jednom postao dominantan, može da se održava samo neprekidnim obnavljanjem vlastite polazne situacije, tj. neprekidnim suspendovanjem gradjanskog društva i njegovog modela socijalnog delovanja?

Mislím da na ovo pitanje moramo potvrdno odgovoriti. Izvorni istorijski kontekst empirijskog socijalizma sadrži ne samo elemente koji su odlučili o njegovoj pobedi, nego i formulu koje se pri svojoj reprodukciji mora pridržavati. Ta formula ima dve konstante. Antikapitalistički impuls ruralnih slojeva koje je radikalni socijalizam u svojoj herojskoj fazi mobilisao, i utopijska kritika gradjanskog društva, karakteristična za komunističku ideju društvene organizacije.

Socijalistički poredak — u zemljama u kojima je iznutra pobedio, a nije rezultat prisustva strane vojske — nastaje kao svojevrsni spoj i savez antimodernističkog i antikapitalističkog impulsa tradicionalnog društva, koje ga podržava indirektno, time što se opire modernizovanju i, na drugoj strani, antigradjanskog, tj. antikapitalističkog impulsa radikalno socijalističkog pokreta i ideologije. Kapitalizam je

zajednički protivnik, a građansko društvo je doživljeno kao njegova prirodna pozadina. U ovom savezu je zagarantovano permanentno razdiferenciranje kolektivnog delovanja, programski fiksirano u ranije pomenutom modelu zajednice. Patrijarhalna kultura, sa svojim ukotvljavanjem individualnog delovanja i individualne sudbine u hijerarhiju vrednosti i autoriteta, i na drugoj strani, radikalno socijalistička utopija neposrednog organizovanja i ukidanja otudjenja, postaju čudni saveznici, koji se slažu u niz značajnih tačaka (pre svega u pogledu blokiranja ekonomskog usložnjavanja društva, koje na nužan način vodi raspadu tradicionalnih oblika života).

Perspektiva

Ako socijalizam i građansko društvo ne posmatramo kao dva ideološka sistema, nego kao tipove socijalne integracije, postaće nam jasnije kako pretpostavke, tako i prepreke za nastanak nekog socijalističkog građanskog društva. Budući da oba tipa nude odgovore na isti problem, naime na problem koordinisanja delovanja u svetu kome je izmaknuto transcendentno uporište, moguće ih je procenjivati neideološki, tj. funkcionalno – s obzirom na to da li zaista sadrže rešenje koje obećavaju. Tako npr. društvo koje je dostiglo izvesan stepen kompleksnosti ne može da bude integrisano prema modelu zajednice, ma kako poželjan on inače bio. Takva rasprava bi nas verovatno dovela do zaključka da su u našoj zemlji neophodni mehanizmi za koordinisanje delovanja svojstveni građanskom društvu, ali da njih nije moguće izgraditi, zbog toga što nisu prihvaćene pretpostavke koje omogućavaju takvu izgradnju. Konkurenciju koja postoji između obrasca socijalizma i obrasca građanskog društva je onda moguće analitički razviti, stavljajući u zgrade ideološki nabo i emocionalnu obojenost tih slika sveta.